

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ШУЛЬГА ОЛЕГ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 343.123.1

**ЗАТРИМАННЯ УПОВНОВАЖЕНОЮ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент
Савицький Дмитро Олександрович,
Національна академія внутрішніх справ,
заступник директора інституту післядипломної освіти з
навчально-методичної та наукової роботи

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
Назаров Віктор Володимирович,
Університет державної фіскальної служби України,
директор Навчально-наукового інституту права

кандидат юридичних наук, професор
Ляш Андрій Олексійович,
Київський національний університет культури і мистецтв,
професор кафедри правосуддя

Захист відбудеться 16 вересня 2016 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.007.05 у Національній академії внутрішніх справ за адресою:
ДП-680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх
справ за адресою: ДП-680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий 13 серпня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. І. Васи́нчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Результатом реформування кримінального процесуального законодавства України, що здійснюється протягом останніх років, стала зміна змісту та спрямованості кримінального процесу в сторону його максимального наближення до міжнародних стандартів захисту прав і свобод людини. Разом з тим, визнання охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження одним із його загальних завдань не применшує значення забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду, що досягається, у тому числі, своєчасним і обґрунтованим застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження.

Кримінальна процесуальна діяльність, спрямована на встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, доведення підстав її притягнення до кримінальної відповідальності, нерозривно пов'язана із застосуванням до такої особи примусових заходів, які обмежують права та свободи людини. Затримання особи, зокрема без судового рішення уповноваженою службовою особою, будучи одним із найбільш суворих заходів примусу, тим не менше є необхідним засобом досягнення дієвості кримінального провадження, а тому доволі активно застосовується у правозастосовній практиці. Так, за даними Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини протягом 2012 року у кімнатах для затриманих та доставлених чергових частин ОВС та ІТТ МВС України утримувались 213,1 тис. осіб, протягом 2013 року – 149,7 тис. осіб, а протягом 2014 року – 96,8 тис. осіб ¹. Водночас, у 2015 році кількість осіб, що утримувалися, зокрема в ІТТ органів Національної поліції, порівняно з 2014 роком збільшилась на 13 % і становила 106,9 тис. осіб ².

Незважаючи на загальну тенденцію до зменшення кількості утримуваних осіб (з 213 тис. у 2012 р. до 106 тис. у 2015 р.), доводиться констатувати наявність системних порушень, що допускаються уповноваженими службовими особами при застосуванні цього заходу. Зокрема, йдеться про необґрунтовані затримання, порушення права на захист та інших прав затриманої особи, недотримання строків затримання, катування й жорстоке поводження із затриманими та ін. Причинами цього є неправильне тлумачення та застосування закону відповідними суб'єктами, а подекуди – і свідоме ігнорування його вимог, безвідповідальне ставлення до долі людей, їхніх прав, свобод і законних інтересів. До того ж, окремі аспекти застосування затримання уповноваженою службовою особою не знайшли свого нормативного врегулювання ні у КПК України, ні у відомчих нормативних актах.

Питання, що стосуються затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, достатньо широко досліджувались багатьма ученими. Загальній характеристиці цього заходу кримінального процесуального примусу та окремим його аспектам у період дії радянського законодавства та КПК України 1960 року присвячені роботи А. Н. Ахпанова, О. І. Білоусова, А. П. Гуляєва, І. М. Гуткіна,

¹ Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні. – К., 2015. – 552 с., с. 156–157

² Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. – К., 2016. – 538 с., с. 271

З. З. Зінатуліна, Л. М. Карнєєвої, З. Ф. Ковріги, В. М. Корнукова, Ф. М. Кудіна, О. М. Ларіна, В. З. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, А. О. Ляша, В. І. Мариніва, Д. Я. Мирського, О. Р. Михайленка, М. М. Михеєнка, М. А. Погорецького, В. В. Рожної, Д. О. Савицького, С. М. Смокова, О. Ю. Татарова, В. М. Тertiшника, Л. Д. Удалової, В. П. Шибіка та ін.

Протягом останнього десятиліття на рівні дисертаційних досліджень окремі питання застосування затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, гарантій її прав, свобод і законних інтересів розглядались Д. Л. Василенком, О. С. Мазур, Г. Я. Мацьків, А. М. Мельник, О. О. Мохонько, В. В. Назаровим, М. Я. Никоненком, А. В. Пономаренко, Т. В. Садовою, А. К. Черновою та ін.

Проте після набрання чинності КПК України, яким було істотно змінено нормативне регулювання та практику застосування затримання особи у кримінальному провадженні, системні дисертаційні дослідження цього правового інституту не проводились.

Незважаючи на майже 4-річний період дії КПК України, залишається актуальною необхідність уточнення підстав, умов, мотивів і цілей затримання. До цього часу відсутнє єдине тлумачення фактичних підстав застосування затримання, системне уявлення про його структуру та осіб, уповноважених на здійснення відповідних дій, залишається нерозробленим порядок фізичного захвату та доставлення особи до органу досудового розслідування. Ряд проблем пов'язані і з процесуальним оформленням затримання уповноваженою службовою особою та супровідних заходів (зокрема, обшуку затриманої особи).

Потребують теоретичного осмислення і питання забезпечення прав та законних інтересів особи, яка затримана уповноваженою службовою особою, а також звільнення затриманого. Так, підстави та порядок звільнення затриманої особи КПК України чітко не врегульовані, а факт звільнення затриманого без внесення до суду клопотання про обрання стосовно нього запобіжного заходу на рівні відомчого нормативного регулювання розцінюється як порушення кримінального процесуального закону.

Окреслені обставини у своїй сукупності визначають актуальність теми дисертації, що й зумовило обрання її для дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження узгоджується з Концепцією боротьби з тероризмом, схваленої Указом Президента України від 25.04.2013 р. № 230/2013, Стратегією національної безпеки України, затвердженою Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015, ґрунтується на положеннях Плану заходів Міністерства внутрішніх справ України, спрямованих на реалізацію норм Кримінального процесуального кодексу України (наказ МВС України від 08 серпня 2012 р. № 685), відповідає Пріоритетним напрямам наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років (наказ МВС України від 16 березня 2015 р. № 275), Основним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2014–2017 рр., схваленим Вченою радою Національної академії внутрішніх (протокол від 29 жовтня 2013 р. № 28). Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 26 листопада 2013 р. (протокол № 31).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертації є розроблення та обґрунтування положень теоретичного і практичного характеру, пов'язаних із застосуванням затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій з вдосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування в аспекті предмета дослідження.

Для досягнення зазначеної мети передбачається вирішення таких *задач*:

- розкриття генезису кримінального процесуального законодавства та науки кримінального процесу про затримання особи у кримінальному провадженні;
- з'ясування місця затримання уповноваженою службовою особою в системі заходів забезпечення кримінального провадження;
- визначення поняття та юридичної природи затримання уповноваженою службовою особою, його структури;
- встановлення підстав, умов, мотивів та мети затримання уповноваженою службовою особою;
- розкриття порядку затримання уповноваженою службовою особою відповідно до визначеної структури;
- з'ясування поняття, сутності та системи засобів забезпечення прав та законних інтересів затриманого;
- визначення форм процесуального контролю за законністю та обґрунтованістю затримання уповноваженою службовою особою;
- розроблення пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення законодавства та практики його застосування у контексті розглядуваних у роботі питань.

Об'єкт дослідження – кримінальні процесуальні відносини, що виникають, розвиваються і припиняються між суб'єктами кримінальної процесуальної діяльності при затриманні уповноваженою службовою особою особи, підозрюваної у вчиненні злочину.

Предмет дослідження – затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні.

Методи дослідження. Методи дослідження обрані з урахуванням поставленої мети і задач дослідження, його об'єкта та предмета. Методологічною основою дослідження є *діалектико-матеріалістичний метод* пізнання соціальних явищ та процесів. Під час дослідження використовувався *історико-правовий метод*. Він надав можливість простежити процес розвитку кримінального процесуального законодавства та науки кримінального процесу про затримання особи у кримінальному провадженні (розділ 1). За допомогою *порівняльно-правового методу* були проаналізовані погляди вчених стосовно окремих питань інституту затримання особи у кримінальному провадженні загалом, та затримання уповноваженою службовою особою зокрема, а також норми чинного кримінального процесуального законодавства України і законодавства інших держав у межах предмета дослідження (підрозділи 1.1–3.2). Завдяки *формально-правовому методу* були опрацьовані норми чинного КПК України та інших нормативно-правових джерел, встановлені ознаки та сформульовані поняття затримання уповноваженою службовою особою, фактичних підстав його застосування, правових засобів забезпечення прав і законних інтересів учасників

кримінального провадження, у тому числі затриманої особи; визначено систему заходів забезпечення кримінального провадження, структуру затримання уповноваженою службовою особою, умови, мотиви та мету його застосування, форми процесуального контролю за законністю та обґрунтованістю затримання уповноваженою службовою особою; сформульовані пропозиції щодо вдосконалення окремих кримінальних процесуальних норм, зокрема, що містяться у статтях 42, 131, 176, 193, 196, 208, 210, 211, 212, 482, 483 КПК України (підрозділи 1.2–3.2). *Метод системно-структурного аналізу* дозволив дослідити порядок затримання уповноваженою службовою особою відповідно до визначеної структури (підрозділи 2.2–2.3), повноваження керівника органу досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду зі здійснення процесуального контролю за законністю та обґрунтованістю затримання уповноваженою службовою особою (підрозділи 3.1–3.2). *Соціологічний метод* був використаний при вивченні практики застосування кримінального процесуального закону з відповідних питань, узагальненні результатів анкетування практичних працівників, зокрема слідчих і прокурорів (підрозділи 1.2–3.2).

Емпіричну базу дослідження становлять дані офіційної правової статистики за період 2013–2015 років; результати вивчення 274 кримінальних проваджень, що здійснювались протягом 2012–2015 років слідчими підрозділами ОВС (Національної поліції) України; результати анкетування 168 слідчих ОВС (Національної поліції) України та 73 прокурорів. Також використано власний досвід практичної роботи дисертанта в оперативних підрозділах МВС України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній науці кримінального процесу монографічним дослідженням проблемних питань правового регулювання та практики застосування затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні, що проведене в умовах реалізації норм чинного КПК України.

У дослідженні сформульовано ряд нових положень і висновків, до найбільш суттєвих з яких слід віднести такі:

вперше:

– обґрунтовано, що фактичними підставами затримання уповноваженою службовою особою слід вважати виключно фактичні дані, що є достатніми для доставлення особи до органу досудового розслідування, свідчать про можливу її причетність до вчинення злочину і які у сукупності з відповідними умовами та мотивами засвідчують необхідність і допустимість невідкладного тимчасового тримання цієї особи під вартою (пп. 1, 2 ч. 1 ст. 208 КПК України);

– визначено підстави та порядок звільнення затриманої особи, зокрема слідчим, прокурором, слідчим суддею у разі, якщо не підтвердилась підозра у вчиненні злочину, відсутні підстави для звернення до суду з клопотанням про обрання стосовно неї запобіжного заходу, затримання було здійснене з порушенням вимог, передбачених ст. 208 КПК України; особою, відповідальною за перебування затриманих у разі надходження постанови слідчого, прокурора, ухвали слідчого судді про звільнення затриманого або закінчення строку затримання, передбаченого ст. 211 КПК України;

удосконалено:

- систему заходів забезпечення кримінального провадження, до якої, зокрема, включено: привід; тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади; тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна; примусове залучення особи для проведення експертизи, направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи; примусове відібрання зразків для експертизи; затримання особи; запобіжні заходи;

- поняття затримання уповноваженою службовою особою відповідно до його місця у системі заходів забезпечення кримінального провадження, яке визначено як вид затримання особи, що застосовується з підстав, з дотриманням умов та в порядку, визначених КПК України, з метою та з мотивів запобігти вчиненню або припинити злочинне діяння особи, запобігти її спробам переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; вчинити інше кримінальне правопорушення; перешкоджати встановленню обставин кримінального правопорушення та здійсненню кримінального провадження;

- структуру затримання уповноваженою службовою особою та визначено її елементи (від фізичного захвату та доставлення особи до органу досудового розслідування до звернення до суду з клопотанням про обрання стосовно затриманого запобіжного заходу або звільнення затриманого);

- визначення змісту умов, мотивів і мети затримання уповноваженою службовою особою з урахуванням їх багатофункціонального характеру;

- порядок процесуального оформлення затримання уповноваженою службовою особою з визнанням необхідності відмови від багаторічної практики зазначення підстав затримання у протоколі шляхом підкреслювання заздалегідь надрукованих нормативних формулювань на користь їх самостійного формулювання слідчим, прокурором у кожному випадку складання протоколу затримання, з обов'язковим тлумаченням оціночних понять (у разі їх наявності у нормативному формулюванні відповідної підстави) з урахуванням конкретних фактів і обставин фізичного захвату особи та її доставлення до органу досудового розслідування;

дістало подальший розвиток:

- періодизація становлення та розвитку положень про затримання особи у кримінальному процесуальному законодавстві та науці кримінального процесуального права від початку 11 ст. і до сьогодні;

- визнання затримання особи, як виду заходів забезпечення кримінального провадження, складним, багатоаспектним процесуальним інститутом, що відрізняється від суміжних інститутів (зокрема, запобіжних заходів і слідчих (розшукових) дій) низкою специфічних ознак (зокрема, невідкладністю, короткочасністю, специфічними підставами та цілями) і вимагає окремого, самостійного нормативного врегулювання;

- система засобів забезпечення прав і законних інтересів особи, затриманої за підозрою у вчиненні злочину, як сукупність положень, що передбачають обов'язки уповноважених службових осіб, суду щодо охорони прав і законних інтересів затриманої особи, роз'яснення і забезпечення можливості здійснення нею своїх

прав, а також правових засобів, за допомогою яких затримана особа отримує реальну можливість реалізувати свої права, захистити їх у разі порушення, а також домогтись відновлення порушених прав;

– форми процесуального контролю за законністю та обґрунтованістю затримання уповноваженою службовою особою з виділенням поточного і підсумкового відомчого контролю та прокурорського нагляду, активного і пасивного судового контролю.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані і аргументовані у дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані та використовуються у:

– *законотворчій діяльності* – при внесенні змін і доповнень до КПК України з питань застосування затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні (лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 23 листопада 2015 р. № 04-18/12-3071);

– *правозастосовній діяльності* органів досудового розслідування – у процесі розроблення й удосконаленні відомчих нормативно-правових актів та методичних рекомендацій (акт впровадження ГСУ НПУ України від 15 лютого 2016 р.);

– *навчальному процесі* – при написанні окремих розділів (глав) підручників і навчальних посібників із навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Теорія судових доказів», «Практикум зі складання кримінально-процесуальних документів», при підготовці лекцій і проведенні занять за відповідними темами (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 24 жовтня 2015 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації, доповідалися та оприлюднені у виступах автора на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, круглому столі, зокрема: «Проблемні питання стану дотримання захисту прав людини в Україні» (м. Київ, 5 грудня 2013 р.); «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети» (м. Одеса, 17–18 січня 2014 р.); «Проблемні питання застосування КПК України в сучасних умовах» (м. Київ, 4 квітня 2014 р.); «Модернізація Конституції України та вдосконалення правоохоронної діяльності» (м. Київ, 25 квітня 2014 р.); «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи» (м. Київ, 28 листопада 2014 р.); «Актуальні проблеми кримінального права та процесу» (м. Кривий Ріг, 12 червня 2015 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертації висвітлені в 11 наукових публікаціях: 5 статтях у наукових юридичних виданнях, у тому числі 4 – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 1 – у фаховому науковому виданні іншої держави та 6 тезах у збірниках доповідей на науково-практичних конференціях й круглому столі.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, що включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (249 найменувань на 27 сторінках) і трьох додатків на 13 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 255 сторінок, з яких обсяг основного тексту – 215 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, ступінь наукової розробки проблеми, вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету і задачі дослідження, його об'єкт, предмет, використані методи, висвітлено наукову новизну одержаних результатів, їх значення у законотворчій, правозастосовній діяльності і навчальному процесі, наведено дані про апробацію та публікації результатів дослідження.

Розділ 1 «Загальна характеристика інституту затримання у кримінальному провадженні України» складається з трьох підрозділів і присвячений висвітленню основних етапів становлення інституту затримання у кримінальному процесі України, дослідженню поняття та юридичної природи затримання уповноваженою службовою особою, його місця в системі заходів забезпечення кримінального провадження.

У *підрозділі 1.1. «Основні етапи становлення інституту затримання у кримінальному процесі України»* послідовне дослідження пам'яток вітчизняного права, а також сучасних нормативних джерел дало підстави для виділення таких основних етапів становлення інституту затримання у кримінальному процесі України:

1. *Початок 11 ст. – початок 18 ст.* Зародження інституту затримання, формуванням передумов для його подальшого розвитку. У цей період зароджуються і знаходять свій розвиток такі елементи інституту затримання, як фізичне захоплення особи, її доставлення до компетентного органу, допит затриманої особи, порядок тримання під вартою, підстави та порядок звільнення затриманого, здійснюються перші спроби виділення окремих видів затримання та забезпечення їх короткочасності.

2. *Початок 18 ст. – середина 19 ст.* Формування законодавства про підзору у вчиненні злочину і пов'язане з нею позбавлення свободи. У цей період здійснюються спроби розмежувати правове положення підозрюваного та обвинуваченого, однак через невизначеність підозри та її підстав, такого розмежування фактично не відбулось. Підозра у вчиненні злочину стає приводом для затримання особи та її доставлення в поліцію для допиту, а затриманий одержує право на оскарження затримання до суду.

3. *Середина 19 ст. – початок 20 ст.* Формування затримання, як самостійного заходу примусу, і у значній мірі, як окремого правового інституту. У законодавстві цього періоду сформульовані підстави виникнення підозри, а затримання розглядається у контексті здійснення поліцією дізнання, як одного із невідкладних заходів до прибуття судового слідчого. Норми про затримання зазнали у цей період певної кодифікації у Статуті кримінального судочинства 1864 року, однак невирішеними залишались питання правового статусу підозрюваного, чіткого розділення затримання та подальшого арешту.

4. *1917 рік – 1922 рік.* Найбільш короткий етап у становленні інституту затримання, виділення якого обумовлюється періодом деградації цього правового інституту. Законодавство цього періоду переважно представляє собою розрізнені

нормативні акти, часто репресивного спрямування, що регулювали питання не стільки правового, процесуального, а організаційного характеру. Внаслідок цього питання застосування затримання подекуди отримали дискретне регулювання, правом затримання та перевірки законності тримання під вартою були наділені багаточисельні посадові особи та колегіальні органи, результатом чого стало нівелювання затримання як окремого примусового заходу, нехтування правами затриманого.

5. *1922 рік – 1958 рік.* Кодифікація правових норм про затримання особи підозрюваної у вчиненні злочину, як самостійного заходу примусу. Із прийняттям Кримінально-процесуального кодексу 1922 року фактично уперше у систематизованому виді одержали закріплення правові норми, що регламентували затримання особи за підозрою у вчиненні злочину, підстави, порядок та інші питання його застосування. У зв'язку з цим одержали чітке розмежування затримання та взяття під варту. Водночас, залишався невизначеним процесуальний статус особи, затриманої за підозрою у вчиненні злочину.

6. *1958 рік – 2012 рік.* Період подальших доволі прогресивних та ефективних змін у нормативному врегулюванні інституту затримання. Забезпечення його максимальної відповідності міжнародним стандартам у галузі захисту прав і свобод людини та громадянина. Насамперед, це стосується визнання затримання тимчасовим запобіжним заходом, визначення підозрюваного як самостійного учасника кримінального процесу та надання йому права на захист, судове оскарження затримання, реабілітацію та ін.

7. *2012 рік – теперішній час.* Сучасний етап становлення та розвитку інституту затримання у кримінальному процесі України, що бере свій початок від прийняття та набрання чинності у 2012 році КПК України. Цей етап характеризується доволі високим рівнем правової регламентації затримання з урахуванням міжнародних стандартів, водночас окремі його елементи потребують подальшого удосконалення.

Констатується, що становлення та розвиток інституту затримання у кримінальному процесі України на різних історичних етапах переважно відбувався еволюційним шляхом: від свого зародження, виникнення, набуття найбільш простих форм до більш складних форм організації та функціонування, що передбачають нові елементи інституту затримання та формують правові умови їх застосування.

У підрозділі 1.2. *«Місце затримання уповноваженою службовою особою в системі заходів забезпечення кримінального провадження»* здійснено логічний аналіз співвідношення понять «заходи забезпечення кримінального провадження» та «заходи кримінального процесуального примусу», визначено місце затримання уповноваженою службовою особою в системі заходів забезпечення кримінального провадження.

Звертається увага на те, що більшість сучасних науковців (зокрема, О. М. Гумін, В. В. Назаров, М. Я. Никоненко, С. М. Смоков, В. І. Фаринник та ін.) дійшли висновку про тотожність заходів забезпечення кримінального провадження та заходів кримінального процесуального примусу.

Наряду із підтриманням вказаної позиції загалом, дисертантом вказується на те, що у переліку видів заходів забезпечення кримінального провадження (ч. 2 ст. 131 КПК України) деякі із заходів кримінального процесуального примусу, підстави та порядок застосування яких передбачені КПК України, не вказані (примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи, примусове відібрання зразків для експертизи, направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи), водночас вказані ті заходи, які за своєю правовою природою до заходів кримінального процесуального примусу не належать (виклик слідчим, прокурором, судовий виклик, накладення грошового стягнення).

Відповідно до цього запропонована нова редакція ч. 2 ст. 131 КПК України «Види заходів забезпечення кримінального провадження». При цьому 74,4 % опитаних слідчих і 57,5 % прокурорів висловили позицію щодо підтримання такої пропозиції.

Аналіз переважної більшості викладених у процесуальній літературі класифікацій заходів забезпечення кримінального провадження (заходів кримінального процесуального примусу) за різними класифікаційними критеріями засвідчив неоднозначність наукових підходів до визначення місця затримання загалом, і затримання уповноваженою службовою особою зокрема, в системі заходів забезпечення кримінального провадження.

На думку дисертанта, затримання особи, будучи видом заходів забезпечення кримінального провадження, представляє собою складний, багатоаспектний процесуальний інститут, що відрізняється від суміжних інститутів (зокрема, запобіжних заходів і слідчих (розшукових) дій) низкою специфічних ознак (зокрема, невідкладність, короткочасність, підстави та цілі, тощо) і вимагає окремого, самостійного нормативного врегулювання.

Саме як на окремий, самостійний вид заходів забезпечення кримінального провадження, на затримання особи вказали 25,6 % опитаних слідчих і 49,3 % прокурорів.

Дослідження зарубіжного досвіду нормативного врегулювання (Білорусь, Казахстан, Литва, Молдова, Німеччина, Франція) та практики застосування затримання особи дало підстави для висновку автора про те, що кримінальне процесуальне законодавство України загалом відповідає сучасним світовим тенденціям і напрямам розвитку процесуального інституту затримання особи, зокрема у встановленні видів затримання, регламентації права приватних осіб на затримання, тощо. Разом з тим, удосконалення потребує нормативне визначення правової природи затримання особи та його сутності.

Відповідно до викладеного дисертантом запропоновано усі норми інституту затримання особи викласти в окремій главі під назвою «Затримання особи», яку розмістити як главу 18, відповідно глава «Запобіжні заходи» стане главою 19 КПК України. Крім того, запропоновано у ст. 176 КПК України положення щодо визнання затримання особи тимчасовим запобіжним заходом (ч. 2) виключити.

Затримання уповноваженою службовою особою визнано підвидом затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, як виду затримання, яке в свою чергу, є самостійним заходом забезпечення кримінального провадження.

У підрозділі 1.3. «Поняття та юридична природа затримання уповноваженою службовою особою» автором констатується, що затримання уповноваженою службовою особою розглядається у вузькому розумінні – як фізичне захоплення особи та її доставлення до компетентного органу чи посадової особи для подальшого прийняття рішення (так зване «фактичне затримання») та у широкому розумінні – як діяльність (комплекс дій) відповідних державних органів і посадових осіб від моменту фізичного захоплення особи до її звільнення або обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Вважається, більш правильним і таким, який відповідає сутності та правовій природі затримання уповноваженою службовою особою, як виду затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, його розуміння у широкому значенні. Саме такий підхід, забезпечуватиме правильне розуміння правової природи та сутності цього заходу, його відповідне та однозначне нормативне врегулювання, а значить і правильне та ефективне застосування.

Відповідно до викладеного, затримання уповноваженою службовою особою, як вид затримання особи у кримінальному провадженні, визначене дисертантом як діяльність уповноважених службових осіб, яка має комплексний характер і полягає у фізичному захваті та доставленні особи до органу досудового розслідування; встановленні підстав, умов і мотивів затримання; встановленні наявності правового імунітету від затримання; обшуці затриманої особи; процесуальному оформленні затримання; повідомленні затриманому підстав затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'ясненні прав і забезпеченні можливості їх реалізації; повідомленні про затримання (прокурора; близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи; орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги, та ін.); вжитті заходів до забезпечення збереження майна затриманого, у тому числі тимчасово вилученого під час затримання; поміщенні та утриманні затриманого в ізоляторі тимчасового тримання; здійсненні процесуального контролю за законністю та обґрунтованістю затримання; зверненні до суду з клопотанням про обрання стосовно затриманого запобіжного заходу або звільненні затриманого.

Окрема увага приділена аналізу питання розмежування повноважень службових осіб, уповноважених на здійснення затримання. Автором констатується певна непослідовність законодавця у нормативному врегулюванні порядку затримання уповноваженою службовою особою, що зумовлена, з однієї сторони, широким підходом законодавця до розуміння сутності цього заходу, а з іншої – відсутністю чіткого розуміння його структури, як комплексу дій відповідних державних органів і посадових осіб.

Обґрунтовано, що до кола службових осіб, уповноважених на здійснення затримання, належать як ті особи, які здійснюють досудове розслідування (слідчий, прокурор, детектив Національного антикорупційного бюро України), так і службові особи, повноваження яких на затримання встановлені іншими законами України (зокрема, «Про Національну поліцію», «Про Службу безпеки України» та ін.). Останні, при цьому, наділені повноваженнями на здійснення лише окремих дій з числа тих, що входять до структури затримання уповноваженою службовою

особою (зокрема, фізичного захвату та доставлення особи до органу досудового розслідування; обшуку затриманої особи та деяких інших).

Розділ 2 «Підстави та процесуальний порядок затримання уповноваженою службовою особою» складається з трьох підрозділів, в яких розглядаються підстави, умови, мотиви, мета та порядок затримання уповноваженою службовою особою, а також підстави та процесуальний порядок звільнення затриманої особи або звернення до суду з клопотанням про обрання стосовно неї запобіжного заходу.

У підрозділі 2.1. «Підстави, умови, мотиви та мета затримання уповноваженою службовою особою» вказується на те, що незважаючи на певні позитивні зміни, зокрема в законодавчому врегулюванні інституту затримання особи, у правозастосовній практиці подекуди мають місце випадки незаконного та необґрунтованого затримання, перевищення встановлених законом, а значить і допустимих, меж примусового впливу, обумовлені, зокрема, неправильним тлумаченням і застосуванням норм про фактичні підстави та умови затримання уповноваженою службовою особою.

Звертається увага на недосконалість правової термінології у законодавчому закріпленні підстав затримання уповноваженою службовою особою.

Так, на відміну від запобіжних заходів, загальні підстави застосування яких визначені КПК України (ч. 2 ст. 177), підстави застосування затримання особи, зокрема без ухвали слідчого судді, суду, законодавцем фактично не названі. У ст. 208 КПК України закріплені «випадки», коли уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину (ч. 1, 2), однак про «підстави» прийняття відповідного рішення уповноваженою службовою особою у цій статті не йдеться. Поряд з цим, в інших статтях КПК України, що містять норми інституту затримання особи, вказуються не «випадки», а «підстави» затримання.

Фактичні підстави затримання уповноваженою службовою особою визначені автором як фактичні дані, що є достатніми для доставлення особи до органу досудового розслідування, свідчать про можливу її причетність до вчинення злочину і які, у сукупності з відповідними умовами та мотивами, засвідчують необхідність і допустимість невідкладного тимчасового тримання цієї особи під вартою.

Досліджуючи фактичні підстави затримання уповноваженою службовою особою, зроблено висновок про необхідність у певному розмежуванні фактичних підстав для фізичного захоплення та доставлення особи до органу досудового розслідування (як можливого початкового етапу діяльності по затриманню підозрюваного у вчиненні злочину уповноваженою службовою особою), що мають раптовий і невідкладний характер, та фактичних підстав для процесуального рішення про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину. Встановлення перших із них вимагає від уповноваженої службової особи миттєвих оціночних дій процесуального характеру, а других – глибокого аналізу та правової оцінки вже встановлених на цей момент обставин.

Аналіз кожної із передбачених КПК України (ч. 1, 2 ст. 208) фактичних підстав затримання уповноваженою службовою особою став підставою для

формулювання пропозицій щодо удосконалення відповідних процесуальних норм. Так, п. 1 ч. 1 ст. 208 КПК України запропоновано викласти у такій редакції: «1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або готування до злочину чи замаху на його вчинення»; п. 3 ч. 1 та ч. 2 ст. 208 КПК України запропоновано виключити, як такі, що не відповідають Конституції України (зокрема, положенням ч. 3 ст. 22, ч. 3 ст. 29).

Обґрунтовується, що безпосередніми умовами застосування затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, є: 1) необхідність нагального запобігання злочинів чи його припинення (шляхом короткочасного позбавлення свободи особи, яку застали при вчиненні злочину, готуванні або замаху на його вчинення; або про яку є дані, що саме вона щойно вчинила злочин); 2) за злочин, у вчиненні якого підозрюється особа, передбачено покарання у виді позбавлення волі; 3) незастосування до особи у зв'язку з її підозрою у цьому ж кримінальному правопорушенні запобіжного заходу, не пов'язаного із триманням під вартою.

Звертається увага на те, що підстави затримання надають тільки право уповноваженій службовій особі застосувати цей захід, а відповідь на питання, чому в конкретній ситуації затримання було застосоване чи не було застосоване наявності до того підстав, мають дати мотиви затримання. Без урахування мотивів затримання у кожній конкретній ситуації положення, визначені законом як фактичні підстави затримання, перетворюються з таких, що уповноважують, на такі, що зобов'язують. Так, за даними проведеного анкетування 72,2 % опитаних слідчих та 64,1 % прокурорів наявність обставин, передбачених у ч. 1, 2 ст. 208 КПК України, визначають для себе як обов'язок застосування затримання, без будь-яких додаткових аргументів.

Незважаючи на те, що чинний КПК України, на відміну від КПК 1960 року (ст. 106), не зобов'язує уповноважену службову особу до формулювання мотивів у кожному випадку затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, встановлення мотивів затримання, як чинників доцільності та необхідності затримання у конкретній ситуації, слід визнати обов'язковим на етапі встановлення підстав, умов затримання, а також наявності правового імунітету від затримання.

Мотиви затримання уповноваженою службовою особою визначені автором як приводи до його застосування, зокрема наявність підстав вважати, що, перебуваючи на свободі, особа переховуватиметься від органів досудового розслідування та/або суду; вчинить інше кримінальне правопорушення чи продовжить кримінальне правопорушення, у якому підозрюється; перешкоджатиме встановленню обставин кримінального правопорушення та здійсненню кримінального провадження. Встановлення мотивів затримання є результатом логічної правової оцінки сукупності усіх наявних на момент прийняття рішення про затримання обставин, які стосуються не тільки характеру та ступеню суспільної небезпеки діяння, а й особи затриманого, його поведінки як до, так і після вчинення злочину, під час його фізичного захоплення, тощо.

Загалом підтримуючи позицію окремих авторів (В. Г. Гончаренко, В. Т. Нор, М. Є. Шумило) щодо визнання метою затримання уповноваженою службовою особою припинення кримінально протиправного діяння особи, запобігання її уникненню від слідства та суду, фальсифікації нею доказів та іншим спробам

завадити кримінальному провадженню, дисертант звертає увагу на багатофункціональний характер загальної мети затримання. Вона досягається через реалізацію окремих цілей, сукупність яких дорівнює одній загальній меті. Це означає, що мета затримання, як така, не повинна переважати, вона повинна відображати потреби певного моменту (в межах якого приймається рішення про затримання), а не потребу у затриманні взагалі.

У підрозділі 2.2. *«Порядок затримання уповноваженою службовою особою»* послідовно проаналізовано порядок застосування затримання уповноваженою службовою особою відповідно до визначеної ним структури.

Вказується, що фізичний захват і доставлення особи до органу досудового розслідування полягають у встановленні обставин, які обумовлюють наявність передбачених законом підстав затримання, фізичному захваті особи (у тому числі, із можливим застосуванням заходів фізичного впливу та спеціальних засобів), вилученні зброї та інших предметів і речовин та супроводженні особи до службового приміщення органу досудового розслідування. Зважаючи на те, що на рівні закону (зокрема КПК України) питання порядку доставлення затриманої особи до органу досудового розслідування детально врегулювати об'єктивно неможливо, цей порядок підлягає відомчому нормативному врегулюванню з відповідним посиленням на це у тексті КПК України. У зв'язку з цим запропоновано відповідну норму (ст. 210 КПК України) доповнити положенням у такій редакції: «Доставлення затриманої особи здійснюється в порядку, визначеному відомчими нормативно-правовими актами».

У результаті проведеної перевірки, спрямованої на встановлення підстав, умов і мотивів затримання доставленої особи, може бути зроблений висновок про відсутність в події ознак кримінального правопорушення взагалі; ознак злочину, за який можливе призначення покарання у виді позбавлення волі, зокрема; відсутності підстав та мотивів для затримання або ж про наявність підстав, умов і мотивів для затримання доставленої особи. Відповідно до цього, внесення відомостей до ЄРДР (зокрема, про злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі) та початок досудового розслідування виступають обов'язковою передумовою складання протоколу затримання.

Здійснений аналіз кримінального процесуального законодавства України та відомчих нормативно-правових актів щодо особливого процесуального порядку застосування затримання стосовно окремих категорій осіб став підставою для пропозиції про доповнення ст. 482 КПК України частинами 5–7 у запропонованій редакції.

Охарактеризовано порядок повідомлення затриманому підстав затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснення прав і забезпечення можливості їх реалізації; обшуку затриманої особи; процесуального оформлення затримання; повідомлення про затримання (прокурора; близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи; орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги, та ін.); поміщення та утримання затриманого в місцях тримання затриманих; вжиття заходів до забезпечення збереження майна затриманого, у тому числі тимчасово вилученого під час затримання; звернення до суду з клопотанням про обрання

стосовно затриманого запобіжного заходу або звільнення затриманого; здійснення процесуального контролю за законністю та обґрунтованістю затримання.

У підрозділі 2.3. «Підстави та процесуальний порядок звільнення затриманої особи або звернення до суду з клопотанням про обрання стосовно неї запобіжного заходу» розглянуто підстави та порядок прийняття уповноваженою службовою особою стосовно кожного із затриманих рішень: про звільнення або про звернення до суду з клопотанням про обрання запобіжного заходу.

Наголошується, що у КПК України нормативному врегулюванню звільнення затриманої особи не приділено належної уваги. Так, у статтях 202, 206, 211, 212 КПК України йдеться про звільнення затриманого, однак ні підстави, ні процесуальний порядок прийняття такого рішення уповноваженими особами законом чітко не визначені.

Системний аналіз зазначених норм КПК України дав підстави для висновку, що уповноваженими особами прийняття рішення щодо звільнення затриманого є слідчий суддя (статті 202, 206), слідчий, прокурор (ст. 211), особа, відповідальна за перебування затриманих у підрозділі органу досудового розслідування (ст. 212). Слідчий суддя відповідно до статей 202, 206 КПК України визнається суб'єктом прийняття рішення про звільнення затриманого в межах вирішення питання про застосування до підозрюваного (затриманого) запобіжного заходу (ст. 202) та виконання обов'язку щодо захисту прав людини (ст. 206). Слідчий, прокурор є суб'єктами прийняття рішення про звільнення затриманого в усіх випадках, коли до закінчення 60-годинного строку з моменту затримання вони не звернулись із клопотанням до слідчого судді про обрання стосовно затриманого запобіжного заходу. Особа, відповідальна за перебування затриманих, відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 212 КПК України зобов'язана звільнити затриманого негайно після зникнення підстави для затримання або спливу строку для затримання, передбаченого ст. 211 КПК України.

Окрема увага приділена формулюванню підстав звільнення затриманої особи, а також повноваженням особи, відповідальної за перебування затриманих, щодо їх звільнення.

Відповідно до викладеного запропонована нова редакція ч. 2 ст. 196, ч. 2 ст. 211, п. 3 ч. 3 ст. 212 КПК України.

У межах розгляду питання про порядок звернення до суду з клопотанням про застосування запобіжного заходу до затриманого досліджуються форма та зміст такого клопотання.

У розділі 3 «Забезпечення прав та законних інтересів особи, яка затримана уповноваженою службовою особою», який складається з двох підрозділів, проаналізовано систему засобів забезпечення прав та законних інтересів затриманого, а також форми процесуального контролю за законністю та обґрунтованістю затримання уповноваженою службовою особою.

У підрозділі 3.1. «Поняття, сутність і система засобів забезпечення прав та законних інтересів затриманого» констатується, що як суб'єктивні права, так і законні інтереси кожної особи, у тому числі затриманої за підозрою у вчиненні злочину: є правовими дозволами (можливостями); зумовлені матеріальним і духовним життям суспільства; сприяють розвитку соціальних зв'язків, поєднуючи

особисті і суспільні інтереси; виступають способами правового регулювання; спрямовані на задоволення власних інтересів; мають диспозитивний характер; є самостійними елементами правового статусу особи; реалізуються у формі використання; виступають об'єктами правової охорони і захисту; гарантуються державою.

Зважаючи на те, що суб'єктивне право є можливістю правової властивості, тобто можливістю користуватися благом у межах, установлених законом, а законний інтерес є можливістю фактичної властивості, тобто можливістю користуватися благом, без чітких меж (міри) дозволеної поведінки, зроблено висновок, що під правами особи, затриманої за підозрою у вчиненні злочину уповноваженою службовою особою, слід розуміти сукупність гарантованих Конституцією України та регламентованих кримінальним процесуальним та іншим галузевим законодавством прав підозрюваного та затриманого, а під її законними інтересами – певні внутрішні спонукання до дії чи бездіяльності, що не суперечать законові, та полягають у її бажанні досягти та користуватися певним благом (соціальним, духовним, майновим тощо). При цьому, якщо законний інтерес знаходить свій прояв у бажанні особи досягти та користуватись певним благом, то право передбачає правомочність володіння відповідним благом, здійснення відповідних дій тощо.

Доведено, що права особи, затриманої за підозрою у вчиненні злочину уповноваженою службовою особою, не вичерпуються лише правами підозрюваного. Ця особа також наділяється сукупністю прав особи, яка перебуває в умовах ізоляції, під вартою. Це дало можливість авторові запропонувати класифікацію прав особи, затриманої за підозрою у вчиненні злочину уповноваженою службовою особою, за цілями та визначити її у такому виді: права, що забезпечують знання суті підозри; права, що забезпечують захист від підозри у вчиненні злочину всіма законними способами та засобами; права, що забезпечують дотримання та захист інших прав цієї особи в умовах ізоляції.

Правові засоби забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, у тому числі затриманої особи, визначені дисертантом як закріплені у законі правові гарантії, спрямовані на забезпечення реалізації їх суб'єктивних прав, на захист і відновлення прав, що були порушені під час кримінального провадження.

Відповідно процесуальними гарантіями прав особи, яка затримана за підозрою у вчиненні злочину, є багаточисельні і різноманітні за своїм конкретним змістом засоби, що встановлені нормами кримінального процесуального права і які слугують, з однієї сторони забезпеченню можливості реалізації, а з іншої – захисту, охороні і відновленню прав і законних інтересів цієї особи.

Підтримуючи думку про відкритість переліку процесуальних гарантій та об'єктивну неможливість їх однозначного та чіткого унормування (Л. Д. Кокорев, В. З. Лукашевич, М. І. Капінус, І. Ф. Літвінова та ін.), зазначено, що засоби забезпечення прав і законних інтересів особи, затриманої за підозрою у вчиненні злочину, містять в собі положення, що передбачають обов'язки уповноважених службових осіб, суду щодо охорони прав особи, роз'яснення і забезпечення можливості реального здійснення нею своїх прав, а також правові засоби, за

допомогою яких відповідні особи отримують реальну можливість реалізувати свої права, захистити їх у разі порушення, а також домогтись відновлення порушених прав. При цьому, гарантіями прав особи, яку затримано за підозрою у вчиненні злочину, визнано не тільки правові засоби, що встановлені нормами відповідного законодавства, а й діяльність уповноважених осіб, яка здійснюється на основі цих норм.

І якщо реалізації прав та законних інтересів затриманої особи кореспондує виконання відповідних обов'язків уповноваженими державними органами та посадовими особами, то охорона і захист прав і законних інтересів затриманої особи, насамперед, забезпечуються законністю та обґрунтованістю застосування самого затримання, що, в свою чергу, обумовлюється таким ефективним правовим засобом, як процесуальний контроль.

У підрозділі 3.2. *«Форми процесуального контролю за законністю та обґрунтованістю затримання уповноваженою службовою особою»* проаналізовано прокурорський нагляд, судовий і відомчий процесуальний контроль у контексті забезпечення законності та обґрунтованості затримання уповноваженою службовою особою.

Незважаючи на відсутність у КПК України спеціального нормативного врегулювання здійснення процесуального контролю за законністю та обґрунтованістю затримання уповноваженою службовою особою керівником органу досудового розслідування, підзаконні нормативні акти закріплюють систему повноважень цього учасника кримінального провадження, що забезпечують здійснення ним відомчого процесуального контролю (на різних рівнях) як під час застосування затримання (поточний контроль), так і після встановлення допущених порушень з метою їх усунення та запобігання допущенню у подальшому (підсумковий контроль).

Прокурор, здійснюючи прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, здійснює як поточний, так і підсумковий процесуальний контроль за законністю та обґрунтованістю затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину. Відповідні повноваження прокурор реалізує при вивченні протоколу затримання, під час розгляду та вирішення скарг затриманої особи, при здійсненні прокурорського нагляду за додержанням вимог законів, міжнародних норм і стандартів поведінки із особами, які тримаються під вартою.

При дослідженні судового контролю, як важливої та ефективної правової гарантії, засобу забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, зокрема і затриманої особи, звертається увага на те, що судовий контроль за законністю та обґрунтованістю затримання уповноваженою службовою особою відповідно до положень КПК України може бути ініційований самим слідчим суддею (активна форма) або здійснений ним внаслідок надходження відповідного звернення зацікавленої особи (пасивна форма).

Дослідивши повноваження слідчого судді при здійсненні судового контролю за законністю та обґрунтованістю затримання уповноваженою службовою особою, пропонується доповнення до ст. 193 КПК України щодо вжиття слідчим суддею заходів, передбачених ст. 206 КПК України, під час розгляду клопотання про

застосування запобіжного заходу стосовно особи, яка затримана за підозрою у вчиненні злочину і тримається під вартою.

Окрема увага приділена питанням надання затриманому права на оскарження та судову перевірку законності затримання.

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації на основі проведеного узагальнення і систематизації наукових уявлень про затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні сформульовано наукові положення, рекомендації та пропозиції, що відповідають вимогам наукової новизни, мають значення для науки й практики, зокрема:

1. Визначено, що становлення та розвиток інституту затримання у кримінальному процесі України на різних історичних етапах переважно відбувались еволюційним шляхом: від свого зародження, виникнення, набуття найбільш простих форм до більш складних форм організації та функціонування, що передбачають нові елементи інституту затримання та формують правові умови їх застосування. Основними етапами становлення інституту затримання у кримінальному процесі України визнано: 1) початок 11 ст. – початок 18 ст. (зародження основ правового інституту затримання та формуванням передумов для його подальшого розвитку); 2) початок 18 ст. – середина 19 ст. (формування законодавства про підзору у вчиненні злочину і пов'язане з нею позбавлення свободи); 3) середина 19 ст. – початок 20 ст. (формування затримання, як самостійного заходу примусу, і у значній мірі, як окремого правового інституту); 4) 1917 рік – 1922 рік (внесення деструктивних змін до процесу становлення інституту затримання у кримінальному процесі); 5) 1922 рік – 1958 рік (кодифікація правових норм про затримання особи підозрюваної у вчиненні злочину, як самостійного заходу примусу); 6) 1958 рік – 2012 рік (наділення інституту затримання важливими елементами, що забезпечили його максимальну відповідність міжнародним стандартам у галузі захисту прав і свобод людини та громадянина); 7) 2012 рік – теперішній час (доволі високий рівень правової регламентації затримання із урахуванням міжнародних стандартів, водночас недосконалість його окремих елементів).

2. Місце затримання уповноваженою службовою особою в системі заходів забезпечення кримінального провадження визначено відповідно до його юридичної природи, зокрема встановлено, що затримання уповноваженою службовою особою є підвидом затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, як виду затримання, яке в свою чергу, є самостійним заходом забезпечення кримінального провадження.

3. Затримання уповноваженою службовою особою визначено як захід забезпечення кримінального провадження, який застосовується з підстав, з дотриманням умов та в порядку, визначених КПК України, з метою та з мотивів запобігти вчиненню або припинити злочинне діяння особи, запобігти її спробам переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; вчинити інше

кримінальне правопорушення; перешкоджати встановленню обставин кримінального правопорушення та здійсненню кримінального провадження.

4. Затримання уповноваженою службовою особою, як вид затримання особи у кримінальному провадженні, представлено як діяльність уповноважених службових осіб, яка має комплексний характер і таку структуру: фізичний захват та доставлення особи до органу досудового розслідування; встановлення підстав, умов і мотивів затримання; встановлення наявності правового імунітету від затримання; обшук затриманої особи; процесуальне оформлення затримання; повідомлення затриманому підстав затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснення прав і забезпечення можливості їх реалізації; повідомлення про затримання (прокурора; близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи; орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги, та ін.); вжиття заходів до забезпечення збереження майна затриманого, у тому числі тимчасово вилученого під час затримання; поміщення та утримання затриманого в місцях тримання затриманих; здійснення процесуального контролю за законністю та обґрунтованістю затримання; звернення до суду з клопотанням про обрання стосовно затриманого запобіжного заходу або звільнення затриманого.

5. Фактичними підставами затримання уповноваженою службовою особою визнано фактичні дані, що є достатніми для доставлення особи до органу досудового розслідування, свідчать про можливу її причетність до вчинення злочину і які у сукупності з відповідними умовами та мотивами засвідчують необхідність і допустимість невідкладного тимчасового тримання цієї особи під вартою.

6. Безпосередніми умовами застосування затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, є: 1) необхідність нагального запобігання злочині чи його припинення (шляхом короточасного позбавлення свободи особи, яку застали при вчиненні злочину, готуванні або замаху на його вчинення; або про яку є дані, що саме вона щойно вчинила злочин); 2) за злочин, у вчиненні якого підозрюється особа, передбачено покарання у виді позбавлення волі; 3) незастосування до особи у зв'язку з її підозрою у цьому ж злочині запобіжного заходу, не пов'язаного із триманням під вартою.

7. Мотивами затримання визнано наявність підстав вважати, що, перебуваючи на свободі, особа переховуватиметься від органів досудового розслідування та/або суду; вчинить інше кримінальне правопорушення чи продовжить кримінальне правопорушення, у якому підозрюється; перешкоджатиме встановленню обставин кримінального правопорушення та здійсненню кримінального провадження.

8. Встановлено, що мета затримання уповноваженою службовою особою має багатофункціональний характер і полягає в тому, щоб припинити кримінально протиправне діяння особи, запобігти її уникненню від слідства та суду, фальсифікації нею доказів та іншим спробам завадити кримінальному провадженню.

9. Процесуальний порядок затримання уповноваженою службовою особою визначений та розглянутий відповідно до встановленої структури цього виду затримання.

10. З'ясовано, що засоби забезпечення прав і законних інтересів особи, затриманої за підозрою у вчиненні злочину, містять в собі положення, що передбачають обов'язки уповноважених службових осіб, суду щодо охорони прав особи, роз'яснення і забезпечення можливості реального здійснення нею своїх прав, а також правові засоби, за допомогою яких відповідні особи отримують реальну можливість реалізувати свої права, захистити їх у разі порушення, а також домогтись відновлення порушених прав.

11. Формами процесуального контролю за законністю та обґрунтованістю затримання уповноваженою службовою особою визнано: відомчий процесуальний контроль керівника органу досудового розслідування (поточний та підсумковий), прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням (поточний та підсумковий), судовий контроль (активний та пасивний).

12. Сформульовано ряд пропозицій щодо внесення змін та доповнень до норм чинного КПК України з питань, що стосуються загальних положень нормативного врегулювання заходів забезпечення кримінального провадження та запобіжних заходів (статті 42, 131, 176, 193, 196 КПК України), порядку затримання уповноваженою службовою особою та його оскарження (ст. 208 КПК України), доставлення затриманої особи (ст. 210 КПК України), строків затримання та звільнення особи (статті 211, 212 КПК України), умов затримання окремої категорії осіб (статті 482, 483 КПК України).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Шульга О. В. Фактичні підстави затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину / О. В. Шульга // Підприємництво, господарство і право. – 2014. – № 2. – С. 98–101.

2. Шульга О. В. Становлення та розвиток інституту затримання у кримінальному провадженні / О. В. Шульга // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. – 2014. – Вип. 7. – С. 231–235.

3. Шульга О. В. Процессуальное оформление задержания лица, подозреваемого в совершении преступления / О. В. Шульга // *Legea si viata*. – Chisinau, Republica Moldova. – 2014. – № 5. – С. 175–178.

4. Шульга О. В. Мета, умови та мотиви затримання уповноваженою службовою особою / О. В. Шульга // Право і суспільство. – 2014. – № 6-1. – Ч. 2. – С. 357–362.

5. Шульга О. В. Підстави та процесуальний порядок звільнення затриманого / О. В. Шульга // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. – 2014. – № 6. – С. 157–161.

6. Шульга О. В. Чи забезпечене право затриманого на оскарження затримання у нормах КПК України? / О. В. Шульга // Проблемні питання стану

дотримання захисту прав людини в Україні : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 5 груд. 2013 р.). – К. : НАВС, 2013. – С. 186–188.

7. Шульга О. В. «Підстави» чи «випадки» затримання: до питання визначеності законодавчої термінології / О. В. Шульга // Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети: тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 17–18 січ. 2014 р.) – Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2013. – С. 141–143.

8. Шульга О. В. Щодо місця правового інституту затримання підозрюваного у системі кримінального провадження / О. В. Шульга // Проблемні питання застосування КПК України в сучасних умовах : Матеріали круглого столу (Київ, 4 квіт. 2014 р.). – К. : ФОП Ліпкан О.С., 2014. – С. 166–169.

9. Шульга О. В. Протокол затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину : питання змісту / О. В. Шульга // Модернізація Конституції України та вдосконалення правоохоронної діяльності : Матеріали підсумкової науково-практичної конференції (Київ, 25 квіт. 2014 р.). – К. : «Видавництво Ліра-К», 2014. – С. 352–354.

10. Шульга О. В. Встановлення змісту понять «безпосередньо» та «щойно» при вирішенні питання про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину / О. В. Шульга // Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи : матеріали Х всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 28 лист. 2014 р.). – К. : НАВС, 2014. – С. 24–26.

11. Шульга О. В. Особистий обшук затриманого / О. В. Шульга // Актуальні проблеми кримінального права та процесу: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Кривий Ріг, 12 черв. 2015 р.). – К. : «Дакор», 2015. – С. 179–182.

АНОТАЦІЯ

Шульга О. В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2016.

У дисертації на основі аналізу джерел вітчизняних і зарубіжних учених, законодавства та практики його застосування, узагальнення емпіричних даних здійснене комплексне вивчення затримання уповноваженою службовою особою як одного із видів затримання особи у кримінальному провадженні.

Досліджено основні етапи становлення інституту затримання у кримінальному процесі України, з'ясовано місце затримання уповноваженою службовою особою в системі заходів забезпечення кримінального провадження, визначено поняття та юридичну природу затримання уповноваженою службовою особою. Проаналізовано підстави, умови, мотиви, мету та порядок затримання уповноваженою службовою особою, підстави та процесуальний порядок звільнення затриманої особи або звернення до суду з клопотанням про обрання стосовно неї запобіжного заходу. Розкрито поняття, сутність і систему засобів

забезпечення прав та законних інтересів затриманого, досліджено форми процесуального контролю за законністю та обґрунтованістю затримання уповноваженою службовою особою.

Запропоновано науково обґрунтовані зміни і доповнення до чинного кримінального процесуального законодавства України.

Ключові слова: заходи забезпечення кримінального провадження, запобіжні заходи, затримання особи, затримання уповноваженою службовою особою, підозрюваний, затриманий, засоби забезпечення прав та законних інтересів затриманого, форми процесуального контролю.

АННОТАЦІЯ

Шульга О. В. Задержание уполномоченным служебным лицом в уголовном производстве. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2016.

В диссертации на основе анализа отечественных и зарубежных литературных источников, законодательства и практики его применения, обобщения эмпирических данных проведено комплексное изучение задержания уполномоченным служебным лицом как одного из видов задержания лица в уголовном производстве.

Исследованы основные этапы становления института задержания в уголовном процессе Украины, установлено место задержания уполномоченным служебным лицом в системе мер обеспечения уголовного производства, определены понятие и правовая природа задержания уполномоченным служебным лицом. Проанализированы основания, условия, мотивы и порядок задержания уполномоченным служебным лицом, основания и процессуальный порядок освобождения задержанного лица либо обращения в суд с ходатайством об избрании в отношении него меры пресечения. Раскрыты понятие, сущность и система средств обеспечения прав и законных интересов задержанного лица, исследованы формы процессуального контроля за законностью и обоснованностью задержания уполномоченным служебным лицом.

Так, задержание уполномоченным служебным лицом, будучи видом задержания лица в уголовном производстве, представлено как деятельность уполномоченных служебных лиц, которая имеет комплексный характер и состоит в физическом захвате и доставлении лица в орган досудебного расследования; установлении оснований, условий и мотивов задержания; установлении наличия правового иммунитета от задержания; обыске задержанного лица; процессуальном оформлении задержания; сообщении задержанному оснований задержания и того, в каком преступлении он подозревается, а также разъяснении прав и обеспечении возможности их реализации; уведомлении о задержании (прокурора; близких родственников, членов семьи или других лиц по выбору задержанного; орган (учреждение), уполномоченные законом на предоставление бесплатной правовой

помощи, и др.); применении мер по обеспечению сохранности имущества задержанного, в том числе временно изъятого в процессе задержания; помещении и содержании задержанного в местах содержания задержанных; осуществлении процессуального контроля за законностью и обоснованностью задержания; обращении в суд с ходатайством об избрании в отношении задержанного меры пресечения либо его освобождении.

Определено, что задержание уполномоченным служебным лицом является мерой обеспечения уголовного производства, которая применяется по основаниям, с соблюдением условий и в порядке, определенных Уголовным процессуальным кодексом Украины, с целью и по мотивам предотвратить совершение либо прекратить преступное деяние лица, предотвратить его попытки скрыться от органов досудебного расследования либо суда; совершить другое уголовное правонарушение; препятствовать установлению обстоятельств уголовного правонарушения и уголовному производству.

Фактическими основаниями задержания уполномоченным служебным лицом признаны фактические данные, достаточные для доставления лица в орган досудебного расследования, которые свидетельствуют о возможной его причастности к совершению преступления и которые в совокупности с соответствующими условиями и мотивами удостоверяют необходимость и допустимость безотлагательного временного содержания этого лица под стражей.

Сформулирован ряд предложений, касающихся усовершенствования уголовного процессуального закона в части нормативного регулирования системы мер обеспечения уголовного производства, оснований и порядка задержания уполномоченным служебным лицом, осуществления процессуального контроля за его законностью и обоснованностью.

Ключевые слова: меры обеспечения уголовного производства, меры пресечения, задержание лица, задержание уполномоченным служебным лицом, подозреваемый, задержанный, средства обеспечения прав и законных интересов задержанного, формы процессуального контроля.

SUMMARY

Shulga O. V. Detention the authorized official in criminal proceedings. – Manuscript.

The thesis for the scientific degree of Candidate of Law in speciality 12.00.09 – criminal process and criminalistics; forensics; criminal investigation. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2016.

In theses on the basis of the analysis of domestic and foreign references, the legislation and practice of its application, synthesis of empirical data complex studying of detention by the authorized official as one of types of detention of the person in criminal proceedings is carried out.

The main stages of formation of institute of detention in criminal trial of Ukraine are investigated, the place of detention by the authorized official in system of measures of providing criminal proceedings is established, the concept and the legal nature of detention are defined by the authorized official. The bases, conditions, motives and order

of detention by the authorized official, the bases and a procedural order of release of the detained person or an appeal to the court with the petition for election of a measure of restraint concerning him are analysed. The concept, essence and system of means of ensuring of the rights and legitimate interests of the detained person are opened, forms of procedural control of legality and validity of detention are investigated by the authorized official.

A number of the offers concerning improvement of the criminal procedural law regarding standard regulation of system of measures of providing criminal proceedings, the bases and an order of detention by the authorized official, implementation of procedural control of its legality and validity is formulated.

Keywords: measures of providing criminal proceedings, measure of restraint, detention of the person, detention authorized official, suspect, detainee, means of ensuring of the rights and legitimate interests of the detainee, form of procedural control.